

созданных условиях (специально организованные игры), с другой стороны, способствующие профилактике и устранению ограничений контактов в процессе учебной деятельности. Адаптивный кризис взаимоотношений детей с нарушениями зрения может быть преодолен не только через специально организованные игры и упражнения, но и в системе учебных занятий. Урок в условиях совместного обучения охватывает широкий спектр задач. Решаются не только дидактические задачи, но и коррекционные, среди которых как формирование навыков правильного социального поведения, так и включение в социальное взаимодействие незрячих, слабовидящих и нормально видящих младших школьников (совместное выполнение практических заданий в парах и малых группах, взаимопроверка выполненных упражнений, перекрестный опрос самих учащихся). Дети учатся сопереживать, оценивать, быть действенными, то есть приходить на помощь в процессе выполнения заданий, правильно оценивания себя и окружающих (прочитать написанное с доски, если слабовидящему плохо видно на расстоянии; помочь незрячему при передвижении в пространстве и др.). Требуется обеспечение как можно большего разнообразия положительных переживаний в процессе урока, расширение практики оценивать себя и окружающих. Каждый ученик начинает понимать, что он может получить помощь от другого, и сам может быть полезным. Важно научить детей работать вместе в небольших группах, участвуя в выполнении четко обозначенной коллективной задачи. Учащиеся социально адаптируются: усваивают социально одобряемые правила взаимоотношений между людьми и познают себя сквозь призму оценочных суждений и действий сверстников. Таким образом, вырабатываются нормы групповой морали и выявляется личная позиция каждого ученика.

Список використаних джерел

1. Инструкция о порядке открытия и функционирования специальных классов (групп), классов (групп) интегрированного (совместного) обучения и воспитания: постановление М-ва образования Респ. Беларусь, 29 авг. 2006 г., № 85 // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2006.
2. Интегрированное обучение и воспитание в условиях общеобразовательных учреждений / под ред. Т.Л. Лещинской; Нац. ин-т образования. – Минск, 1998. – 231 с.
3. Коноплева А.Н., Хруль О.С. Педагогическое сопровождение социализации детей с нарушениями зрения в условиях интегрированного обучения // Методические аспекты социализации детей с особенностями психофизического развития: пособие для педагогов спец. учреждений образования / Т. Л. Лещинская [и др.]; под ред. А. Н. Коноплевой. – Минск, 2009. – С. 131–146.

The presented materials will find application at the organisation of the integrated training of children with sight infringements, in pedagogical support of children with infringements of sight and consultation of their parents, in pedagogical diagnostics and correction of arising difficulties for children with infringements of sight in the conditions of the integrated training.

Keywords: educational integration, pedagogical support of children with sight infringements, interpersonal relations.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК: 376: 37.015.311

О.В. Чонік

ДО ПРОБЛЕМИ АКТУАЛЬНОСТІ СТОСУНКІВ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Стаття присвячена проблемі становлення стосунків дітей у інклюзивному класі. Висвітлено результати досліджень зарубіжних вчених, які займаються питаннями інклюзивного навчання.

Ключові слова: інклюзивний клас, діти з порушеннями психофізичного розвитку, стосунки учнів, вчителі.

Стаття посвячена проблемі становлення отношений дітей в інклюзивному класі. Раскрыто результати досліджень зарубіжних учених, которые займаються питаннями інклюзивного навчання.

Ключевые слова: інклюзивний клас, діти з порушеннями психофізичного розвитку, отношения учеников, учителя.

Основою демократичного суспільства є засади рівності для всіх її громадян, відсутність мовної, релігійної, гендерної дискримінації, упередженого ставлення до людей з обмеженими можливостями, представників національних меншин. З огляду на це, всі діти, незалежно від того, в якій місцевості вони проживають, якою мовою спілкуються, в якій школі навчаються (загальноосвітній чи спеціальній), повинні мати доступ до освіти.

Одним із засобів включення дітей з порушеннями психофізичного розвитку в соціум є впровадження інклюзивного навчання. У багатьох країнах (Італія, Австрія, Бельгія, Голландія, Німеччина, Швеція, Канада, Росія та ін.) давно функціонують інклюзивні заклади, які дають змогу задовольнити освітні потреби всіх дітей. Досвід цих країн свідчить, що при залученні дітей з особливими освітніми потребами до цих закладів і відповідних вимогах до них, більшість учнів досягає досить хороших результатів [2].

Україна поступово рухається у напрямі міжнародної практики збільшення кількості загальноосвітніх закладів, які були б готові до надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами. Цьому сприяє і впровадження міжнародних проектів, і прийняття українських нормативно-правових документів. Зокрема, у постанові Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р., наказі Міністерства освіти та науки України від 21 грудня 2009 р. йдеться про те, що інклюзивна освіта повинна розвиватися в усіх без винятку українських регіонах. Діяльність проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» спрямовується на розробку та розбудову освітньої моделі, яка забезпечить спільне навчання дітей, якими б різними вони не були. Проект наближує реалізацію права дитини з особливими потребами навчатись разом зі своїми однолітками за місцем проживання, отримуючи при цьому всю необхідну спеціальну підтримку.

Питання інклюзивної освіти досліджують В.І.Бондар, Л.М.Гречко, В.В.Засенко, А.А.Колупаєва, С.П.Миронова, Т.В.Сак, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, М.К.Шеремет та інші. Вивчається й досвід іноземних фахівців з даного питання (Д.Рассел, М.Родда, Дж.Лупарт та інші).

Однією з проблем інклюзивної освіти є становлення стосунків дітей з порушеннями психофізичного розвитку із здоровими однолітками у інклюзивному закладі. Одним із найскладніших аспектів цієї проблеми є пошук шляхів та засобів подолання перешкод у процесі взаємодії учня з класом. Вивченню особливостей взаємостосунків у колективі присвячено праці В.С.Агєєва, Г.М.Андрєєвої, О.І.Донцова, Я.Л.Коломинського та інших. Сучасні підходи до розв'язання проблеми входження учня у новий для нього класний колектив викладено у роботах А.С.Горбатенка, А.Н.Жмирікова, Н.Л.Коломинського, Г.В.Чернікова, ін. Проблема впливу соціально-психологічного оточення на адаптацію учнів у новому класному середовищі детально розглядається у працях О.І.Ельконіної, Н.Г.Колізаєвої та ін. Валлегем, Е.Новіцкі, З.Лютфійя, Р.Коззуол, Р.Фріз та інші досліджували становлення соціальних взаємостосунків у інклюзивному класі.

Проте аналіз літературних джерел свідчить, що питання взаємостосунків дітей з порушеннями психофізичного розвитку із здоровими однолітками у інклюзивному закладі розглянуто недостатньо. З огляду на це ми і обрали цю проблему для дослідження.

Метою нашої статті є висвітлення проблеми становлення стосунків учнів у інклюзивному класі.

Основою інклюзивного навчання є два аспекти розвитку учнів: академічний (когнітивний, пізнавальний) і соціальний (афективний, емоційний). В інклюзивних школах більше уваги приділяється розвитку когнітивної навчальної програми з метою підтримання академічних досягнень. Значно менше уваги приділяється соціальному розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Хоча, в теорії інклюзивне навчання базується на соціальній взаємодії різних учнів [1].

Навчальна ситуація перестає бути типовою, набуває значних ускладнень, коли поруч зі звичайними дітьми вчиться дитина з особливими потребами. Але саме за умови її принципової відмінності від звичної (що є певним зрушенням стереотипу) може відбутися, по-перше, нове осмислення таких загальнонавчаних понять, як навчання та розвиток, краще усвідомлення соціального впливу на формування характеру учнів, а по-друге, особистісне зростання кожного з учасників цієї незвичайної ситуації.

На думку Л.М.Шипіциної [8, с. 36], установки здорових дітей можуть стати вирішальним компонентом успіху чи невдачі учнів з особливими потребами в масовій школі. Результати досліджень свідчать, що там, де немає тісного спілкування, налаштування школярів в цілому сприятливі. При тісніших контактах відносини між ними стають більш напруженими. Взагалі в масових школах учні краще себе почувають із здоровими однолітками, ніж з учнями з особливими потребами.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку стають об'єктами знущань частіше, ніж інші діти. Вони частіше викликають неприязнь однолітків і почуваються відчуженими, менш захищеними. Не дивлячись на те, що у більшості випадків різниця між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками несуттєва, вона все-таки відбивається у багатьох сферах.

Об'єктивне ускладнення контактів дітей з особливими потребами призводить до гальмування соціальних установок, вони мають занижений фон настрою, схильність до замкненості, підвищену дратівливість, негативні тенденції розвитку всіх складників самосвідомості (уявлення про себе, ставлення до себе, саморегуляції). А.А.Колупаєва [5] наголошує на проявах жорстокості здорових дітей у сучасних школах до дітей з особливими потребами, заздрощів стосовно підвищеної уваги педагога до якоїсь конкретної дитини.

Результати досліджень І.І.Лошакової, А.А.Колупаєвої, О.Р.Ярської-Смирнової, Townsend, Wilton, Vakilirad [5, 9] свідчать, що найкраще здорові учні приймають у своїх класах однолітків з порушеннями опорно-рухового апарату. Менше терпіння вони проявляють до дітей з порушеннями слуху та зору. Найнижчий рівень толерантності був виявлений до дітей з порушеннями інтелекту. Зрозуміло, що в даному випадку стереотипне відношення до дітей з порушеннями інтелекту вплинуло на ставлення здорових учнів до даної категорії дітей.

Прихильники інклюзії вважають, що проблема негативного ставлення здорових дітей до своїх однокласників з порушеннями психофізичного розвитку втратить свою актуальність, за умови щоденного перебування учнів у одному класі.

Важливою причиною негативного ставлення дітей до спільного навчання є стихійна інклюзія без достатньої підготовки обох сторін. Тому нагальним постає завдання перед вчителями створити умови для оптимізації соціальної ситуації, які стали б основою програми всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Звичайно, на початку такої роботи педагогам треба докласти багато зусиль. Зокрема, сприяти створенню дружніх дитячих колективів, забезпечувати демократичну атмосферу у своїх класах. Усі діти, повинні мати однакові права і можливості, незалежно від стану їхнього здоров'я. Доброзичливе середовище сприяє розвитку ініціативи, творчості, заохочує всіх дітей, незалежно від їхніх можливостей, до досліджень. А це забезпечує сприятливі умови для успішного навчання і розвитку дітей [2, с. 53]. Якщо у школі створено доброзичливу, невимушену атмосферу, якщо тут визнають унікальність кожного, надають підтримку кожному члену колективу, це суттєво підвищує ефективність навчання. Школа, клас мають стати рідними для учнів та їхніх родин. У шкільному середовищі учні з порушеннями психофізичного розвитку мають можливості для соціальної взаємодії зі своїми здоровими ровесниками.

Учителі повинні усвідомлювати важливість становлення соціальних стосунків дітей, підтримувати їх взаємодію, створювати для цього сприятливі умови. Важливо підготувати школярів бесідами, розповідями про дітей з особливими освітніми потребами, а головне – довести, якими добрими, лагідними вони бувають, які хороші майстри виходять із них. Вчителі повинні заохочувати дружні стосунки, сприяти спілкуванню та взаємодії між учнями, що призведе до зменшення серед дітей соціального розшарування.

Цього можна досягти різними способами: посадити їх за одну парту, що дасть змогу допомагати один одному на уроці; пропонувати такі завдання, під час виконання яких учні мають покладатися один на одного, підтримувати свого товариша, разом радіти успіху і розділяти невдачі під час виконання спільних завдань. Це сприятиме налагодженню дружніх стосунків. Діти з особливими освітніми потребами також повинні мати змогу допомагати однокласникам з типовим розвитком, оскільки в окремих видах діяльності вони можуть перевершувати своїх ровесників. Власне, за будь-якої нагоди потрібно заохочувати учнів допомагати одне одному. Постійна соціальна взаємодія в різноманітних умовах зближує учнів, виробляє емпатію, прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності кожного, відчуття захищеності.

Дж. Даунінг, Дж. Ейхінгер, М. Форест і Е. Ластхаус [4] переконані, що для будь-якого учня, особливо дитини з порушеннями, дружні стосунки в колективі – один з найбільш важливих результатів процесу навчання. Дружба позитивно впливає на дітей, а саме, їхній когнітивний і соціальний розвиток покращується.

Існує міф про інклюзивне навчання, що учні з порушеннями будуть почуватися відчуженими у інклюзивному класі через обмеженість спілкування з дітьми з аналогічними нозологіями. Хоча не завжди однаковий діагноз свідчить про спільні інтереси дітей, що дає підставу вважати, що не всі діти з порушеннями будуть дружити, і навпаки, певне порушення – це не бар'єр для справжньої дружби між дітьми інклюзивного класу.

Діти з особливими освітніми потребами, навчаючись разом зі здоровими дітьми, мають рівні можливості досягти успіху. При цьому оцінюються конкретні досягнення дітей, незалежно від їх інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного стану [2].

Досвід роботи навчально-виховного комплексу школи-дитячого садочка №26 «Перші кроки», м. Полтава демонструє, що діти з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, стали прихильніше ставитися до оточуючих, зріс їх інтерес до навчальної діяльності та

спілкування, з'явилася мотивація до самоконтролю, стали частіше виявлятися почуття гордості за себе та продукт власної діяльності. Найбільш позитивно вплинуло залучення на соціально-емоційну сферу дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їхньої творчості та фізичний розвиток.

Навчання у звичайних школах дітей з особливими потребами, з одного боку, допомагає їм адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, інтегруватися в загальний соціум, позбутися комплексів, почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та сегрегації, виникненню додаткових спонук, відчуття ідентичності та причетності. Процеси інтегрування дітей з особливими потребами, які потребують спеціальних підходів, до звичайних шкіл сприяють формуванню в них таких важливих для життєдіяльності комунікативних умінь – спілкуватися, знаходити спільну мову та консенсус, намагатися уникати конфліктів або вміти їх вирішувати, працювати в команді та відчувати відповідальність за іншого, позбавлятися почуття меншовартості та відчуженості завдяки спільній праці.

Наявність у звичайному класі учнів з особливими потребами теж може стати умовою, що сприятиме особистісному розвитку однолітків. Завдання вчителя в цьому контексті – створення особливої емоційно-когнітивної (пізнавальної) установки щодо них: тут має бути не стільки жалість, скільки турбота, емпатійна, чуйна і тактовна взаємодія з ними, з одного боку, а з іншого – ставлення до них як до рівноправних членів колективу. Інклюзивне навчання сприяє вихованню у здорових дітей терпимості до фізичних і психічних недоліків однокласників, почуття взаємодопомоги і прагнення до співпраці. Здорові діти вчать спілкуватися та співробітничати, поводитися нестандартно, бути винахідливими, виявляти повагу, терпеливість, доброзичливість, в них формуються почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, співчуття.

Існують різні точки зору щодо становлення дружніх стосунків між дітьми із певними порушеннями розвитку та їх здоровими однолітками в умовах спеціальної та інклюзивної освіти. Прихильники інклюзії (Bunch, 1999; Bunch & Valeo, 1997; Karagiannis, Strully and Strully, 1989; Stainback & S. Stainback, 1996; Rioux, 1999; Staub & Peck, 1994) вважають, що діти з порушеннями психофізичного розвитку мають право навчатися зі своїми звичайними ровесниками, що сприятиме їхньому соціальному і академічному розвитку, закріпленню громадянської позиції, розвитку сильного суспільства. Вони критикують систему спеціальної освіти, яка перешкоджає налагодженню соціальних стосунків між даними категоріями дітей. Прихильники спеціальної освіти дотримуються думки, що спеціальні заклади забезпечують оптимальні умови для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Банч Г., Валео Э. [1] провели дослідження розвитку дружніх стосунків між учнями у масових школах зі спеціальними класами та в інклюзивних школах. В результаті дослідження виявлено, що випадки агресивної поведінки зі сторони здорових однолітків не характерні для інклюзивних шкіл, образлива поведінка для них неприйнятна. Але все-таки поодинокі випадки були відомі, тоді як ситуація в масових школах зі спеціальними класами суттєво відрізнялася – учні зневажливо ставилися до своїх ровесників з порушеннями розвитку, словесно ображали їх. Хоча більшість учнів масових шкіл зі спеціальними класами схвалювали умови, створені вчителями та директорами для їх ровесників зі спеціальними освітніми потребами. На їхню думку, спільне перебування в одному класі не дасть змоги учням з порушеннями психофізичного розвитку засвоїти навчальну програму на належному рівні.

Суттєва різниця у поглядах дітей різних шкіл на навчання в одному класі чи закладі з однолітками з порушеннями психофізичного розвитку обумовлена моделлю освіти, шкільною культурою у відповідному типі школи.

У дослідженнях Hastings & Graham, Quicke, Whitaker, висувалося припущення, що доброзичливе спілкування з дітьми з особливими потребами здатне в цілому поліпшити ставлення до них. Елізабет А.Новіцкі та Роберт Сендизон досліджували ставлення з боку підлітків до їх ровесників з порушеннями розвитку, а також пропозиції самих учнів щодо сприяння процесові інклюзивної освіти. В результаті експерименту виявлено, що обізнаність із порушеннями розвитку, а також особисті контакти з особами, які мають такі відхилення, сприяють інклюзивній освіті підлітків.

Заслугує на увагу робота канадських вчених Коззуол, Лютфійя, Фріз і Валлегем [4], в якій досліджується розвиток соціальних навичок учнів з порушеннями інтелектуального розвитку завдяки взаємодії з ровесниками. В ході дослідження використовували метод інтерв'ю з метою виявлення поглядів вчителів початкових класів на соціальну компетенцію учнів, їх ролі у сприянні такої взаємодії. Визначено роль звичайних школярів під час їхньої взаємодії з однолітками із порушеннями інтелектуального розвитку, вказано переваги для цих школярів від такої взаємодії. Виявлено, що вчителі впроваджують неформальні види втручання для полегшення взаємодії між учнями. Вчителі показали різноманітність ролей, які виконують здорові учні у процесі взаємодії з ровесниками з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема, догляд за дітьми із порушеннями розвитку, допомога у виконанні навчальних завдань, забезпечення необхідною інформацією, пропозиції щодо нових ідей і моделей поведінки. Використовувалися такі форми соціальної допомоги одноліткам, як моделювання поведінки, дружнє ставлення, роз'яснення, заохочення, дратування (провокування

реакції) та ігнорування. Вчителі наголосили про існування багатьох переваг та деяких недоліків для звичайних учнів у їхній взаємодії з ровесниками з порушеннями інтелекту. Розуміння основ інклюзивної освіти учнями сприяє розвитку соціальної компетенції однолітків з порушеннями інтелектуального розвитку в початкових класах.

Оскільки Україна перебуває на шляху розробки та втілення інклюзивної програми, то основні зусилля у вирішенні проблеми діагностики і психічного розвитку цієї категорії дітей в основному зосереджено на тому, як інтенсифікувати процес взаємного пристосування дитини та суспільства.

Велика увага при цьому приділяється вирішенню проблеми раннього прогнозування і своєчасному запобіганню недоліків у навчанні дітей з особливими потребами, так як для їхнього навчання і розвитку створенні специфічні умови самою природою. При такому підході забезпечується подолання психічного бар'єру у процесі об'єднання нормально розвинених дітей і дітей з особливими освітніми потребами в одному класі, в одній школі, так і в цілому суспільстві, яке нарешті почне розглядати цю категорію людей, як свою складову частину.

Список використаних джерел

1. Банч Г., Валео Э. Влияние специального и инклюзивного образования на установки сверстников: практическое и теоретическое исследование // Журнал исследований социальной политики. – 2008. – Т. 6. – № 1. – С. 23-52.
2. Даниелс Елен. Р., Стаффорд Кей. Створення інклюзивних класів // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій, І.Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
3. Інклюзивна освіта // Завуч. – 2008. – №19-20 (349-350). – С.43-57.
4. Коззуол М., Фріз Р., Лютфійя З. Роль учнів без психофізичних відхилень у становленні соціальної компетенції однолітків з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивних класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.canada-ukraine.org/LastiwkaArticles/Article3_Inclusion%20of%20Learning%20Disabled%20Students_Nowicki_Sandieson.pdf.
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: «Самліт: Книга», 2009. – 272 с.
6. Найда Ю., Софій Н. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. – К.: Етна-1, 2008. – 194 с.
7. Тарасун В. Раннє прогнозування і запобігання труднощам у навчанні як умова інтеграції дитини з особливими потребами // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій, І.Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.

The article is devoted to the problem of becoming of relations of children in an inclusive class. The results of researches of foreign scientists which are engaged in the questions of the inclusive teaching are reflected.

Keywords: inclusive class, children with violations of psychophysical development, relations of children, teachers.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376.4:159

С.Д. Яковлева

СТАН МОТИВАЦІЙНО-ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглядаються проблеми навчальної діяльності дітей з затримкою психічного розвитку. Представлено вплив на навчальну діяльність молодших школярів емоційно-мотиваційної складової психічних процесів.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, психофізіологічні властивості, нервова діяльність, емоційно-мотиваційна сфера.